

Milan Pelc

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Picov Majstor i kodeksi zadarskog opata Deodata Veniera

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 22. 5. 2012. – Prihvaćen 9. 10. 2012.

UDK: 75.057(497.5 Zadar)

Sažetak

Za potrebe benediktinskog samostana sv. Krševana u Zadru njegov je opat Deodat Venier u Veneciji dao izraditi nove liturgijske i obredne knjige. Poznata su četiri Venierova kodeksa: *Misal*, *Evandelistar*, *Epistolar* i *Ritual*. *Evandelistar* i *Epistolar* započeti su 1479. a *Misal* 1480. *Ritualu* je izrezan folio s incipitom, ali može se pretpostaviti da je i on naručen tih godina. Nakon Venierove smrti *Evandelistar* je 1491. dao dovršiti komendator zadarske opatije, biskup Bernardo Rossi iz Parme. *Misal* je nestao iz Zadra 1921., ali su kvalitetne (crno-bijele) reprodukcije njegovih minijatura objavljene u katalogu H. Folnesicsa. Oslikavanje *Misala* i *Epistolara* u ovom je radu pripisano venecijanskom sitnoslikaru koji je u novijoj literaturi

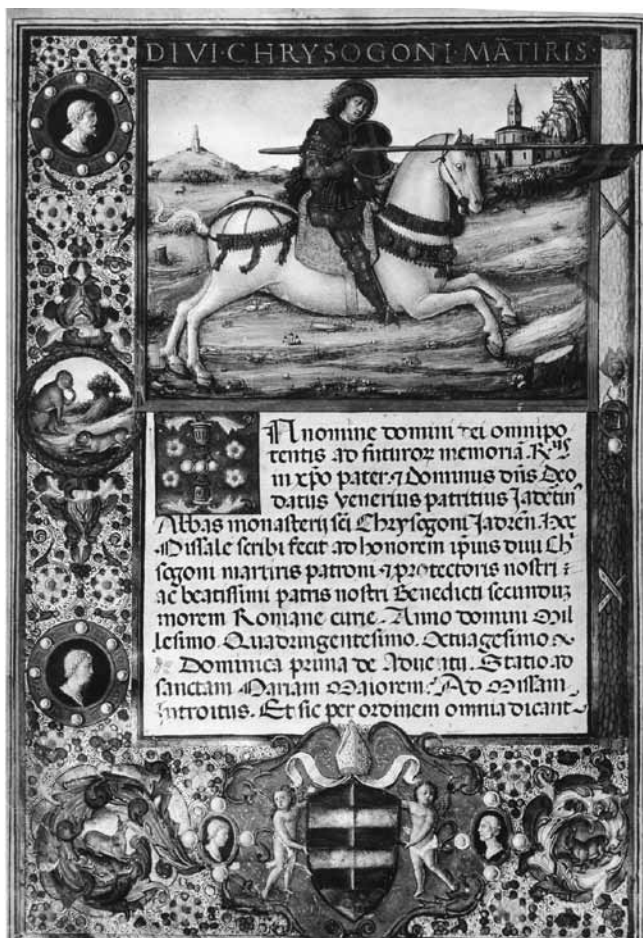
nazvan Picov Majstor. Njemu je pripisan i oslik inkunabule *Carmina Valerija Katula* (Venecija, 1488.) u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Iz *Rituala* su izrezane stranice s važnijim iluminacijama, tako da se o njegovu osliku može samo nagađati. Oslikavanje *Evandelistara* ima složeniju povijest. U radu se iznosi prijedlog prema kojem je incipit stranicu oslikao minijaturist Leonardo Bellini, a inicijale je u skladu s tipičnom podjelom rada u iluminatorskoj radionici dovršio pisar i iluminator koji se u samoj knjizi potpisao kao Albert iz Burgundije (*Albertus Borgondiensis*), a koji je možda pripadao Bellinievom radionici.

Ključne riječi: *Picov Majstor*, *opat Venier*, *Leonardo Bellini*

Izrada četiriju iluminiranih kodeksa za potrebe benediktinskog samostana sv. Krševana u doba opata Deodata Veniera (opat od 1459. do 1488.) pripada najsjajnijim poglavljima zadarske rane renesanse. Ambiciozni opat samostana koji je u zreloom srednjem vijeku bio jedno od glavnih žarišta kulture u Zadru, s jednim od najvažnijih dalmatinskih skriptorija, nastojao je obnoviti njegov stari sjaj u doba kad je zvijezda opatije sv. Krševana već bila na zalazu.¹ Venier, kojemu je vjerojatno bilo poznato umijeće knjigotiska, dao je u Veneciji izraditi nove samostanske knjige tradicionalnom skriptografskom tehnologijom. Poznata su četiri Venierova kodeksa: *Misal*, *Evandelistar*, *Epistolar* i *Ritual* (*Obrednik*). Po navodima u incipitima knjiga, *Evandelistar* i *Epistolar* započeti su 1479. a *Misal* 1480. godine. *Obredniku* je izrezan folio s incipitom, ali može se pretpostaviti da je i on naručen tih godina. Nakon Venierove smrti *Evandelistar* je dao dovršiti novi »vlasnik« opatije sv. Krševana, koji ju je dobio u komendu, Bernardo Rossi iz Parme, tadašnji biskup Belluna.

Iluminacije Venierovih kodeksa ovdje nema potrebe potanko opisivati jer su to učinili istraživači navedeni u

prvoj bilješci ovoga rada. Ovdje valja podsjetiti samo na najbitnije činjenice koje proizlaze iz povijesnoumjetničkih analiza tih kodeksa. Likovno je, koliko znamo, najbogatije opremljen *Misal*, no o njegovim minijaturama zaključujemo neizravno – na temelju opisa i reprodukcija u katalogu Hansa Folnesicsa. Reprodukcije su doduše crno-bijele, ali su vrlo kvalitetne, posebice heliogravura najbogatije oslikane stranice s incipitom (sl. 1.), na kojoj je lik sv. Krševana na konju. Savjesni Folnesics pomno je opisao najvažnije iluminacije *Misala* i njihove boje, a kasniji su autori s više ili manje točnosti prenosili njegove opise.² U svom opisu i analizi Folnesics navodi da minijature *Misala* po stilu pripadaju sjevernotalijanskoj školi iz oko 1480. godine. Nadalje, on uočava da je na oslikavanju *Misala* radilo više iluminatora, točnije da su ga oslikavale četiri ruke, od kojih je najbolja, dakako, ruka koja je izradila dvije glavne oslikane stranice, folio 1 i 2 (sl. 2.), kojima se otvara kodeks i na kojima su grbovi naručitelja, opata Veniera. Ta je ruka, po njemu, oslikavala i ukrase na marginama sve do folia 29. Druge su, po njemu slikarski slabije ruke oslikavale brojne ukrase na marginama, kao i inicijalna slova različite veličine. Jedna od njih oslikala je crtežima perom

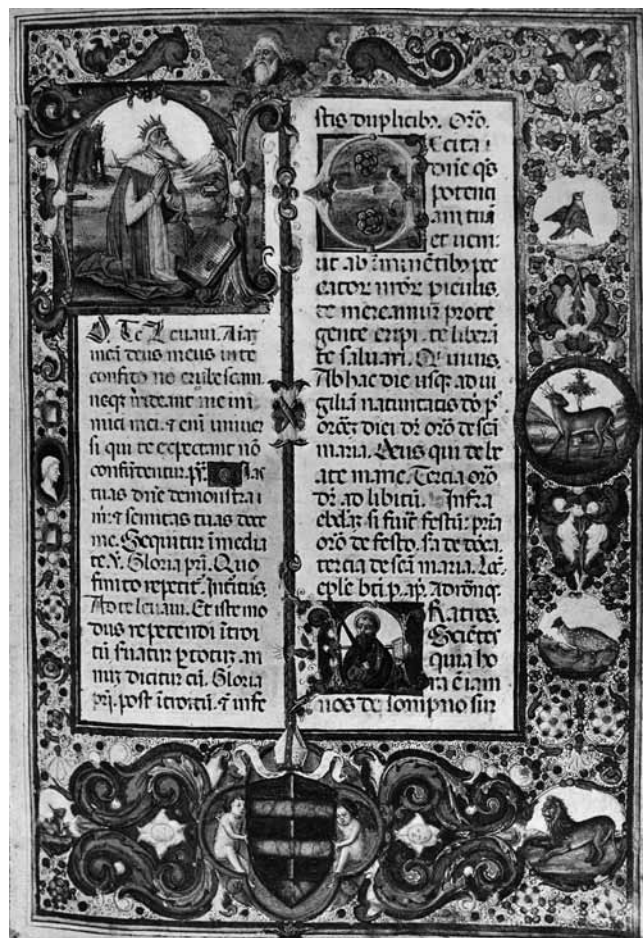

1. Picov Majstor, *Misal opata Deodata Veniera*, 1480., folio 1., nestao, reprodukcija prema FOLNESICS (bilj. 1.)

Pico Master, Missal of Abbot Deodat Venier, 1480, folio 1, lost, reproduction according to FOLNESICS (note 1)

marginale na foliju 17a (sl. 3.). Folnesics reproducira čitavu tu stranicu na kojoj se razabiru bogati kaligrafski ukrasi u tzv. *fleuronné* stilu, izvedeni plavom i crvenom tintom, koji se pružaju iz inicijala na lijevoj strani margine i popunjavaju okomitu prazninu između stupaca.

Na sličan način, iako ne toliko pedantno kao u Folnesicsa, opisane su iluminacije ostalih Venierovih kodeksa u navedenoj studiji Josipa Kolanovića, odnosno u kataložnim jedinicama Emila Hilje. *Evandelistar* (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 108) je posebno zanimljiv jer na foliju 108 ima zapis: *1491 veloci[ter] in Venecia*, koji potvrđuje da je kodeks izrađen u Veneciji »žurno« 1491. godine. Na foliju 113 u inicijalu I potpisao se i autor: *Albertus fecit* i dodao datum *a di 15. Iulio 1491*. Taj datum treba, međutim, povezati s podatkom zapisanim na završetku teksta u posljednjem stupcu, gdje se donosi još jedna informacija o dovršavanju knjige: *Hoc Euangelistarium inceptum per Reuerendum dominum Deodatam quondam Abbatem, Reuerendissimus dominus Bernardus Rubeus Parmensis Episcopus Belunensis ac diui Chrysogoni Jadrensis Commendatarius perpetuus sue impense in extremam policiem consumauit. Scribenti magistro Alberto Borgon-*

2. Picov Majstor, *Misal opata Deodata Veniera*, 1480., folio 2., nestao, reprodukcija prema FOLNESICS (bilj. 1.)

Pico Master, Missal of Abbot Deodat Venier, 1480, folio 2, lost, reproduction according to FOLNESICS (note 1)

diensi. Anno gratie MCCCclxxxix, die xvi Julij. Venierov nasljednik – komendator opatije sv. Krševana, biskup Bernardo Rossi, pobrinuo se, dakle, za dovršetak prepisivanja i iluminiranja u godinama između 1489. i 1491. Majstor Albertus Borgondiensis, tj. Albert iz Burgundije, naveden je kao pisar, ali sudeći po njegovim oznakama u dva inicijala na foliju 108 i 113. on je vjerojatno bio i iluminator odnosno kaligraf. Ipak ništa ne ukazuje na to da je bio sitnoslikar koji bi mogao oslikati početnu stranicu (sl. 4.) s likom Krista Svevladara u inicijalu i likovima evanđelista na gornjoj i desnoj bočnoj margini. Na donjoj margini te najbogatije stranice *Evandelistara* naslikan je u kružnom medaljonu sv. Krševan na konju, desno je grb opata Veniera, lijevo biskupa Rossia.

Epistolar (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 107) ima nešto skromniju minijaturu na stranici incipita s likom sv. Pavla u inicijalu F (sl. 5.). Na donjoj margini u sredini je grb opata Veniera koji sa svake strane pridržava jedan putto. U pozadini se stere brežuljkast krajolik. Na gornjoj margini u malom je ovalu okruženom ukrasima lik sv. Krševana.

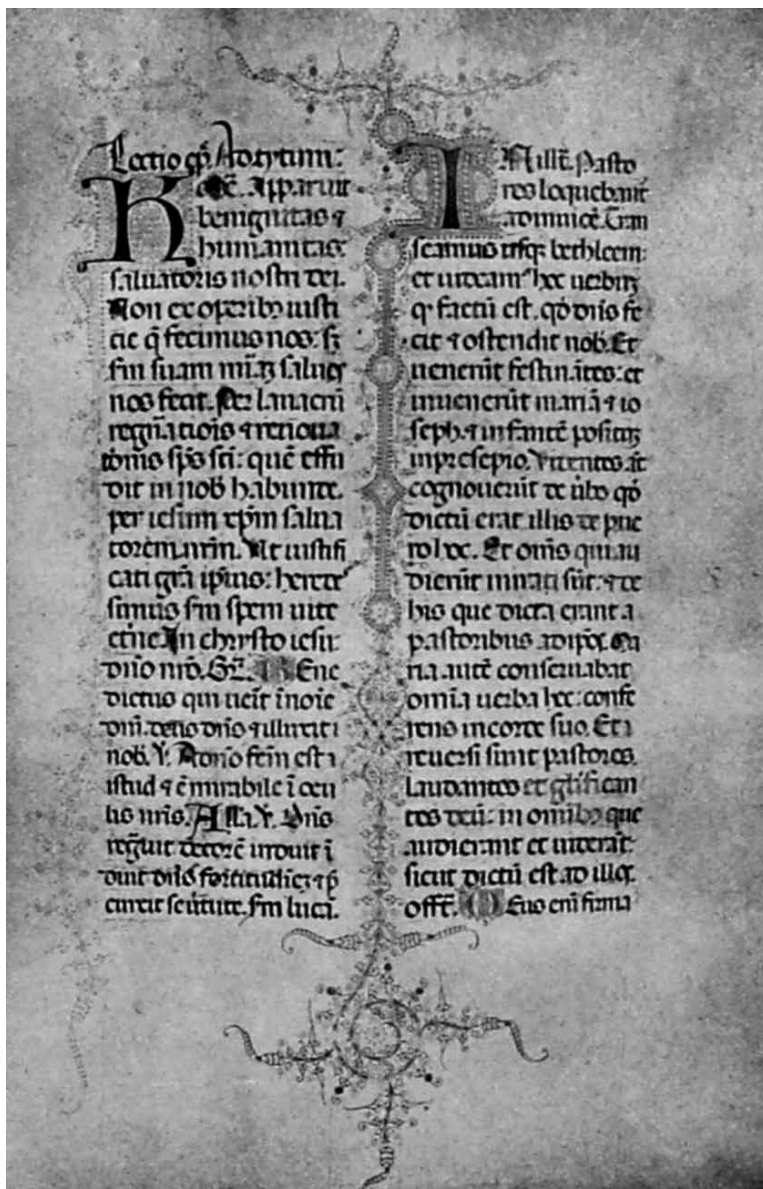
Obrednik ili *Ritual* (Kaptolska biblioteka, Zadar, bez sign.) sačuvan je u nepotpunom stanju: istrgnuta je stranica s incipitom, koja je vjerojatno bila bogatije ukrašena. Osim nje izrezano je još nekoliko listova na kojima su po svoj prilici bile minijature ili historizirani inicijali. U čitavom *Obredniku* nije stoga sačuvan nijedan folio s bogatijim ukrasom – tek pojedini inicijali ukrašeni mesnatim lišćem, cvjetovima, viticama i kaligrafskim ornamentom (sl. 6.).

Intrigantno pitanje tko je pisao i oslikao te knjige visoke umjetničke vrijednosti do sada nije dobilo precizniji odgovor. U Zadru u to doba gotovo sigurno nije bilo ni skriptorija ni iluminatora koji bi bio dorastao takvom zadatku.³ Knjige su, po svemu sudeći, prepisali, oslikavali i ukrašavali mletački majstori, od kojih je naručena izrada kodeksa za zadarski samostan. Kako su već uočili raniji istraživači, usporedba iluminacija u sva četiri kodeksa dovodi do sljedećeg zaključka: iluminacije *Misala* i *Epistolara* vrlo su slične i vjerojatno su djelo istoga majstora, dok je *Evanđelistar*, sudeći po stilu iluminacija, oslikao drugi minijaturist, odnosno više njih. O iluminacijama *Obrednika* nemoguće je dosljedno raspravljati jer su stranice s najvažnijim oslikom izgubljene. Na temelju nekoliko malih, skromnije ukrašenih inicijala, koji su mogli nastati prema radioničkim šablonama, teško je donositi sigurnije zaključke.

Misal i Epistolar

Već je Kolanović u svojoj studiji zamijetio nedvojbeno sličnost minijatura i ukrasa u *Misalu* i *Epistolaru*.⁴ Folnesics, kako smo vidjeli, smatra da iluminacije u *Misalu* pripadaju stilu gornjotalijanske škole, što može uključivati zaleđe Venecije, ali i venecijanske iluminatore toga vremena.⁵ Sitnoslikarski stil i ukrasni repertoar u tim dvama kodeksima toliko su slični da se bez većeg kolebanja može govoriti o radu istoga sitnoslikara, a vjerojatno i njegovih pomoćnika, koji su pri izradi minijatura, ukrasa i inicijala upotrijebili slične oblikovne i dekorativne obrasce. Ti se obrasci podudaraju sa stilom venecijanskoga sitnoslikara koji je u recentnijoj literaturi predstavljen kao Picov Majstor.

Za identifikaciju tog sitnoslikara i za precizniji opis njegova umjetničkog profila najzaslužnija je američka znanstvenica Lilian Armstrong, koja mu je, između ostalog, posvetila opsežnu studiju.⁶ Ovaj doprinos oslanja se u prvom redu na njezine rezultate i zaključke. Lilian Armstrong prozvala je tog sitnoslikara po prvom vlasniku i naručitelju Plinijeve *Historia Naturalis*, kodeksa priređenog u Veneciji 1481. godine. Tu knjigu, u kojoj je majstor osli-

3. Picov Majstor, *Misal opata Deodata Veniera*, 1480., folio 17a, nestao, reprodukcija prema FOLNESICS (bilj. 1.)

Pico Master, *Missal of Abbot Deodat Venier*, 1480, folio 17a, lost, reproduction according to FOLNESICS (note 1)

kao stranicu incipita i niz historiziranih inicijala, naručio je znameniti firentinski humanist Pico della Mirandola iz Florence.⁷ U imenovanju majstora autorica se, dakle, poveća za običajem po kojem se anonimni minijaturist naziva po jednoj od poznatih knjiga koje je oslikao.⁸

Picov Majstor djelovao je u Veneciji od oko 1469. do oko 1495. godine. Armstrong mu je pripisala minijature u preko stotinu knjiga, od kojih su neke ručno rađeni kodeksi, no mnoge pripadaju skupini knjiga tiskanih na pergameni ili papiru i naknadno oslikanih. Picov Majstor oslikavao je, naime, brojne inkunabule, a pred kraj karijere nije se ustezao niti od izrade predložaka za drvorezne ilustracije. Upravo je, naime, sve veća proizvodnja tiskanih knjiga, koje su isprva ukrašavane ručno, od sedamdesetih godina

4. Leonardo Bellini (?), *Evangelistar opata Deodata Veniera*, 1479.–1491., folio 1., Beč, Österreichische Nationalbibliothek
 Leonardo Bellini (?) Evangelistary of Abbot Deodat Venier, 1479–1491, folio 1, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek

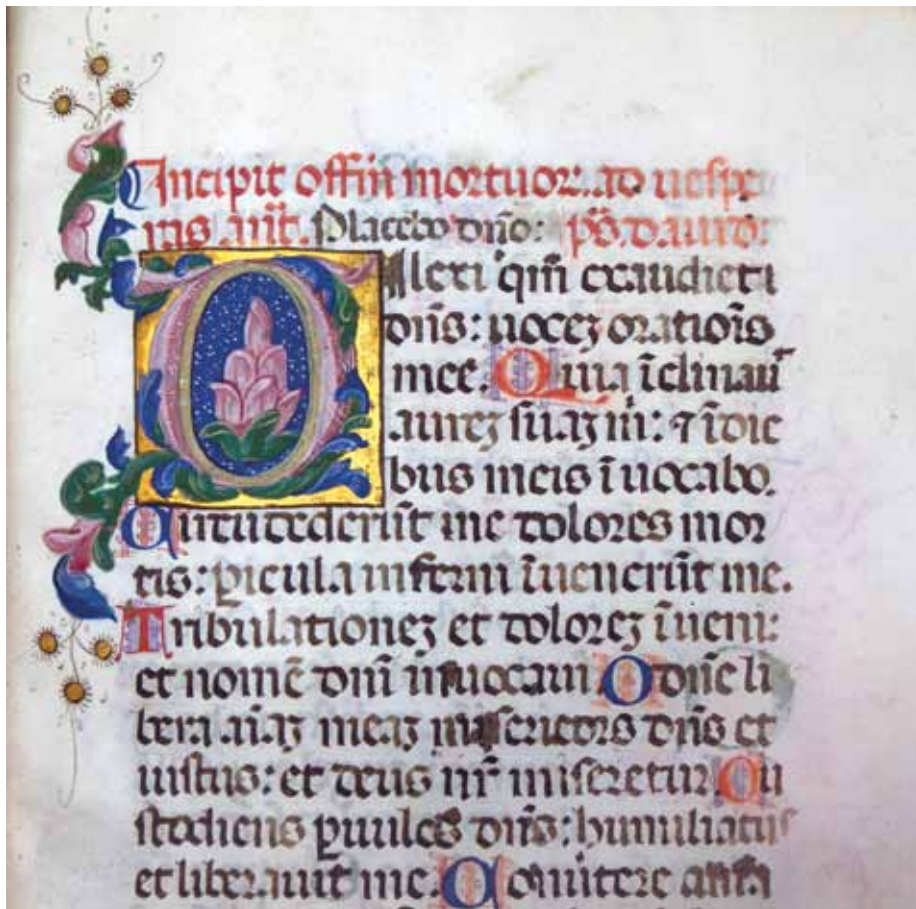

5. Picov Majstor, *Epistolar opata Deodata Veniera*, 1479., fol 1., Beč, Österreichische Nationalbibliothek
 Pico Master, Epistolary of Abbot Deodat Venier, 1479, fol 1, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek

15. stoljeća izazvala veliku koncentraciju minijaturista u Veneciji. Sedamdesetih godina bilo je u Veneciji najmanje 20 istaknutijih minijaturista koji su oslikavali kodekse i tiskane knjige, a njima treba pribrojiti i suradnike u radionicama. Njihova izvanredno bogata produkcija sve se više istražuje i objavljuje, pri čemu se otvaraju mogućnosti za nova prepoznavanja njihovih radova. U sklopu tog identifikacijskog procesa i dva Venierova kodeksa, *Misal* i *Epistolar*, mogu se se velikom dozom sigurnosti pripisati Picovu Majstoru.

Glavna je slika u Venierovu *Misalu* sveti Krševan na konju u krajoliku, prikazan u gornjem dijelu incipit stranice. Od usporednih primjera koje bismo mogli navesti iz opusa Picova Majstora najbliži mu je lik sv. Jurja (sl. 7.) u medaljonu na donjoj margini incipit stranice Plinijeve *Historia Naturalis*, objavljene u Veneciji 1469.⁹ Likovi konja i konjanika, dakako, nisu identični (vrlo su slične glave konja i noge jahača), ali ih prožima isti crtački stil, koji se opaža i na drugim prikazima konja i konjanika u opusu Picova Majstora. Međutim, način slikanja krajolika kao šture, blago nabrane i puste ravnice s brežuljcima i rijetkim šumarcima u pozadini tipičan je za Picova Majstora. O tome osobito svjedoči usporedba s njegovom minija-

turom frontispisa (sl. 8.) u djelu Petrus de Abano, *Expositio problematum Aristotelis*, tiskanog u Veneciji 1482.¹⁰ To je jedna od najljepših minijatura Picova Majstora, a njezin kraljolik posjeduje element koji možemo smatrati svojevrstnom rukopisnom oznakom tog sitnoslikara: panjeve koji u nepravilnom rasporedu strše iz tla. Slične panjeve nalazimo i na tlu prikaza sa zadarskim sv. Krševanom. Ti su neugledni panjevi, koji se na taj način ne javljaju na drugim minijaturama toga vremena, detalj koji ukazuje na zajedničko podrijetlo određene skupine slika. Ako pažljivije pogledamo, sitne ćemo panjeve zamijetiti i u krajoliku velikog incijala s likom sv. Pavla na stranici incipita u Venierovu *Epistolaru*. No osim njih uočiti ćemo i niz drugih motivskih podudarnosti. Primjerice, u bujne ukrase na marginama oslikanih stranica *Misala* umetnuti su medaljoni s naturalistički prikazanim životinjama: zečevi, srndač, ptice, majmuni, lav. Te su životinje naslikane u različitim pozama unutar medaljonâ koji imaju oblik lovorova ili lisnatog vijenca. Dakako, slične životinje, prikazane na sličan način, vrlo su česte u minijaturi toga vremena, jednako kao i medaljonski portreti *all' antica*, razmješteni na marginama prekrivenim ukrasima, koji su i sami dio ukrasnog obilja.¹¹ U djelima Picova Majstora

6. Obrednik opata Deodata Veniera, 1479., fol 92., Zadar, Kaptolska biblioteka, bez sign.
 Ceremonial of Abbot Deodat Venier, 1479, fol 92. Zadar, Chapter Library

i njegove radionice, koja reproducira Lilian Armstrong, naći ćemo tih motiva u izobilju, a najbolji su primjeri na oslikanim marginama incipita Plinijeve *Historia naturalis*, tiskane 1472. kod N. Jensonu u Veneciji (sl. 9).¹² Naravno, svaka radionica služi se tim ukrasima na vlastiti način, pa tako i ona Picova Majstora.

Za Picova Majstora karakteristični su pretežito usitnjeni cvjetni ukrasi srednje gustoće s kaligrafskim elementima i mnoštvom bisera. Uže okomite dijelove margine ili praznine između stupaca ispunjavaju okomite lovorove girlande-stupići od gusto zbijenog, sitnog lišća, koje završavaju cvjetnim ukrasima. Biseri su optočeni sitnim kaligrafskim prstenjem ili raspoređeni u prstenaste okvire drugih ukrasa, posebice profilnih glava. Njima treba dodati krilate glavice anđela, sfinge, delfine i vazice sa stupnjevito okresanim stabalcima, također karakteristične za Picova Majstora. Takvu vazu vidimo, primjerice, u lijevom donjem uglu incipit stranice *Epistolara* i – za usporedbu – na frontispisu gore spomenutog kodeksa iz Den Haaga. Kao usporedni primjer za tip usitnjenog florealnog ukrašavanja sa stupićima lovorovih girlandi i cvjetovima optočenim biserima iz opusa Picova Majstora, kako ga prezentira Armstrong, dostajat će incipit stranica latinskog

izdanja Biblije koje je u Veneciji 1480. objavio Franciscus Renner (sl. 10.).¹³ Po njezinim riječima Picov Majstor bio je briljantan kolorist ali nikad vrhunski crtač.¹⁴ To je posebno točno i jasno se opaža na iluminacijama s ljudskim figurama, kako u *Misalu* tako i u *Epistolaru*. Vidljivo je to, primjerice, na oslikanim stranicama *Misala* i *Epistolara* na kojima opatov grb pridržavaju pomalo nespretni i ukočeni putti, a lik sv. Pavla u velikom inicijalu *Epistolara* pretjerano je mršav, ukočen, s glomaznim, nespretno podignutim mačem.

Treba naglasiti, kako je primijetio već i Kolanović, da se i u *Epistolaru* i u *Misalu* pojavljuju kaligrafski ukrasi inicijala crtani perom, takozvani *fleuronné* – motivi izrađeni u različitim inačicama crvenom i plavom tintom.¹⁵ Taj filigranski ukras inicijala, izvanredno popularan od rane gotike do kasnog srednjovjekovlja, mogao je u zahtjevnijim inačicama poprimiti vrlo razvedene oblike.¹⁶ Na Folnesicsevoj reprodukciji folia 17 iz *Misala* opata Veniera *fleuronné* ukras vezuje se uz oba inicijalna slova. Bogatiji je ukras koji se razvija iz slova I, spuštajući se praznim prostorom između stupaca u fantastičnim kovrčicama i viticama koje završavaju bravuroznim spiralnim izdankom na donjem rubu margine, odnosno lučno-vitičastim

7. Picov Majstor, Plinije St., *Historia Naturalis*, Venecija, Johannes de Spira, 1469., folio 1., Padova, Biblioteca del Seminario

Pico Master, Pliny the Elder, Historia Naturalis, Venice, Johannes de Spira, 1469, folio 1, Padua, Biblioteca del Seminario

grančicama na gornjoj margini.¹⁷ I ti se ukrasi pojavljuju na minijaturama u iluminiranim knjigama iz opusa Picova Majstora koje obrađuje Lilian Armstrong. To, dakako, ne znači, da ih je izrađivao on sam. Za takve su ukrase u radionicama obično bili zaduženi specijalizirani suradnici koji su ih vještom i sigurnom rukom dodavali inicijalima, odnosno njima popunjavali predviđene praznine uz iluminacije, kao na incipitu *Epistolara*.

U Znanstvenoj biblioteci u Zadru čuva se još jedan kodeks, mali časoslov *Horae Beatae Mariae Virginis*, kojega je sitnoslikarska oprema (sl. 11) donekle slična onoj u Venierovu *Ritualu*. Po Kolanovićevu mišljenju nemoguće je dokazati da bi taj kodeks nastao po nalogu opata Deodata Veniera i za potrebe samostana sv. Krševana ili koje druge zadarske crkve.¹⁸ Restauriran 2010., *Časoslov* je obilato ukrašen kaligrafskim *fleuronné* inicijalima i viticama koje se, crtane plavom i crvenom tintom, sa zlatnim zvončićima i ptičicama, pružaju po marginama. Šest njegovih stranica ukrašeno je okvirima s ornamentom *allantica* i

8. Picov Majstor, Petrus de Abano, *Expositio problematum Aristotelis*, Venecija, Johannes Herbort, 1482., folio 1 verso, Den Haag, Koninklijke Bibliothek

Pico Master, Petrus de Abano, Expositio problematum Aristotelis, Venice, Johannes Herbort, 1482, folio 1 verso, The Hague, Koninklijke Bibliothek

inicijalnim slovima od kojih neka imaju i figure. Međutim, premda su minijature bliske venecijanskom stilu kasnog 15. ili ranog 16. stoljeća, načinom rada one ipak ne odgovaraju rukopisu Picova Majstora.¹⁹

Katul, *Carmina*

Međutim, opusu Picova Majstora i njegove radionice mogla bi se, vjerujem, pridodati jedna važna inkunabula s iluminacijama, sačuvana u Hrvatskoj. Riječ je o izdanju djela *Carmina* Valerija Katula, objavljenom 1488. u Veneciji kod Kotoranina Andrije Paltašića.²⁰ U tom je luksuznom primjerku Katulovih *Carmina* najreprezentativniji oslik incipit stranice (sl. 12.), koji na duhovit način simulira arhitekturnu dekoraciju »skrivenu« iza teksta.²¹ Picov Majstor bio je vrlo vješt u gradnji arhitekturnih incipita i frontispisa. Jedan od najrazvijenijih primjera zastupa onaj u spomenutoj inkunabuli iz Den Haaga. Ovaj Paltašićev pripadao bi kategoriji »skromnijih« ali domišljatih arhi-

9. Picov Majstor, Plinije St., *Historia naturalis*, Venecija, Nicolaus Jenson, 1472., folio 3. San Marino, CA, Huntington Library
Pico Master, *Pliny the Elder, Historia naturalis, Venice, Nicolaus Jenson, 1472, folio 3. San Marino, CA, Huntington Library*

10. Picov Majstor, *Biblia latina*, Venecija, Franciscus Renner, 1480., folio 1., London, British Library
Pico Master, *Biblia latina, Venice, Franciscus Renner, 1480, folio 1, London, British Library*

tekturnih incipita. Od arhitekture vidi se zapravo samo donji dio postamenta s dvije konzole na kojima su delfini s repovima koji se pretvaraju u vitice s čaškama u kojima su crveni plodovi. Ispred su u sredini dva putta s grbom a sa svake strane čuči po jedna sfinga iza koje se strmo dižu stijene pejzaža. Na gornjem dijelu je arhitrav iz kojeg vise medaljonski portreti a na njegovu gornjem istaku smještene su vaze s okrasanim stalbama. U sredini je ispučen zaobljeni zabat s pticom – znamenitim Lezbijinim vrapcem, koji se i spominje već u prvom stihu. Od zabata pružaju se prema vazicama lovorove girlande s glavicama kerubina. Na dijelovima oslika koji nisu izbljedili opaža se zamjerna koloristička kvaliteta, s prevladavajućim ljubičastim i zelenkastim tonovima u lazurnim nanosima. Usporedbom tog oslika i minijatura u djelima Picova Majstora koje predočava Lilian Armstrong naći ćemo mnoge i, čini mi se, posve očigledne sličnosti.²²

Evandelistar

Preostalo je da se još osvrnemo na *Evandelistar*, koji ne pripada skupini djela Picova Majstora. Isto bi vrijedilo i za oštećeni *Obrednik*, inicijali kojega, po posve prihvatljivom mišljenju Josipa Kolanovića, pokazuju velike sličnosti s onima u *Evandelistaru*.²³ S druge strane, i u *Obredniku* se nalaze *fleuronné* ukrasi – što ga povezuje s *Misalom* i *Epistolom*. Naravno, njih je možda iscrtao majstor u zasad neidentificiranoj radionici ili pisar-kaligraf po uvriježenim obrascima. Možda je to bio majstor Albert iz Burgundije (Albertus Borgondiensis), koji se potpisao na dva inicijalna slova u *Evandelistaru* (folio 108 i 113) i koji ga je dovršio. Njegove su, vjerojatno, stilizirane vitice mesnato-ga, krepkoga lišća na ukrasima margine i u inicijalima. Međutim, likove Krista Sveladara, evandelistâ i sv. Krševana na stranici incipita vjerojatno je, po radioničkoj podjeli rada, oslikao drugi minijaturist, specijaliziran za figure i narativne prizore, pa možda čak i dvojica.

Julius Hermann navodi mogućnost da figura Krista potječe od nekog venecijanskog minijaturista čiji je stil oblikovan pod utjecajem Mantegne i Gentilea Bellinia.²⁴ Doista, čini se da je u osliku likova na incipit stranici najveća sličnost sa stilom venecijanskoga sitnoslikara Leonarda Bellinia (sl. 13.).²⁵ Tome u prilog govori način oblikovanja figura s otešćalom, cjevastom draperijom, njihove fizionomije, njihovi fini pokreti ruku i posebice njihove karakteristične frizure s uvojcima kovrčasto povijenim unatrag. Te se značajke vrlo jasno opažaju na kvalitetno slikanom Isusu Svevladaru u inicijalu. Bellinieve su boje (po opisima Giordane Marini Canove) svježije i sočne, a unutrašnja sjenčanja oblika meka i diskretna. S obzirom da je Leonardo Bellini oko 1480. zabilježen kao stanovnik Padove, nema sumnje da je mogao dobro upoznati Mantegnin stil, pa je mješavina utjecaja Mantegne i Gentilea Bellinia u rukopisu majstora koji živi između Padove i Venecije posve razumljiva. S druge strane, moglo bi se učiniti da je lik sv. Krševana u krajoliku blizak stilu Picova Majstora, i kao da ga je slikala druga ruka, a ne ona koja je izradila Krista Svevladara. Treba, međutim, napomenuti da je ta minijatura oštećena trljanjem nečim vlažnim i da je izgubila izvorni kolorit.²⁶ Naposljetku, budući da je *Evangelistar* dovršen više od deset godina nakon što je započet, teško je odrediti tko je što u njemu oslikao i ukrasio. Možemo samo pretpostaviti da je u oslikavanju sudjelovala radionica Leonarda Bellinia, koji je tada već bio u kasnom razdoblju svoje karijere, a toj radionici možda je pripadao i Albert iz Burgundije, koji se potpisao u *Evangelistaru*.

11. *Horae Beatae Mariae Virginis*, oko 1500. Zadar, Znanstvena knjižnica, sign 1555/ Ms. 8, folio 68

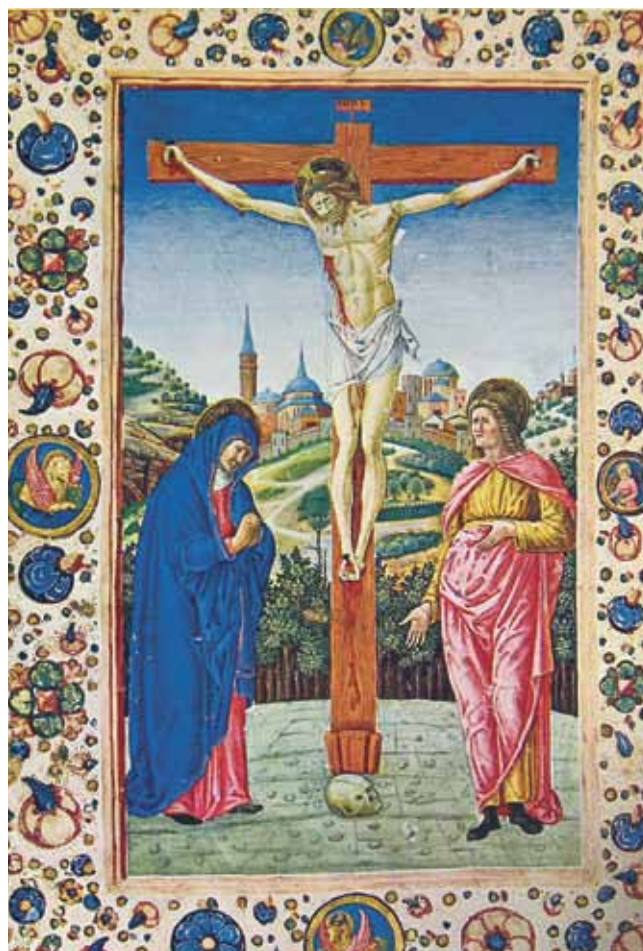
Horae Beatae Mariae Virginis, ca. 1500. Zadar, Scholarly Library, shelf mark 1555/ Ms. 8, folio 68

U ovom pokušaju rasvjetljavanja udjela venecijanskih radionica u oslikavanju Venierovih kodeksa valja podsjetiti da su inicijali u *Ritualu* vrlo slični onima koje u svom članku o Leonardu Belliniu reproducira Canova. Ti šablonizirani inicijali bez figura radionički su proizvod čije likovne osobine ukazuju na mogućnost da je i *Ritual* oslikan u radionici Leonarda Bellinia. Međutim, kako o tome nema sigurnijih dokaza, riječ je tek o pretpostavci.²⁷ Možda će

se neki sigurniji zaključci moći donijeti u budućnosti zahvaljujući daljnjim istraživanjima. Dok, dakle, minijature u *Evangelistaru* i *Obredniku* i dalje ostaju atribucijske nedoumice s pretpostavkom da su naslikane u radionici Leonarda Bellinia, iluminacije *Misala* i *Epistolara* opata Veniera značajno proširuju opus jednog od tada vodećih sitnoslikara u Veneciji, koji je poslije nazvan Picovim Majstorom. Unatoč tome njegovo pravo ime ostaje još uvijek nepoznato.

12. Picov Majstor (?), Valerije Katul, *Carmina*, Venecija, Andrija Paltašić, 1488., folio 1. Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica
Pico Master (?), Valerius Catullus, Carmina, Venice, Andrija Paltašić, 1488, folio 1, Zagreb, National and University Library

13. Leonardo Bellini, *Mariegola (matrikula) di Santa Maria Nova*, oko 1480., folio 26 verso. New York, Pierpont Morgan Library
Leonardo Bellini, Mariegola (matrikula) di Santa Maria Nova, ca. 1480, folio 26 verso. New York, Pierpont Morgan Library

Bilješke

- 1
JOSIP KOLANOVIĆ, Liturgijski kodeksi svetokrševanskog opata Deodata Venijera, u: *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 29–30 (1982.–1983.), 57–84. – Autor je objavio iscrpnu studiju o situaciji u kojoj se nalazio samostan u 15. stoljeću, o njegovim zaslužnim opatima Petru Kršavi i Deodatu Venieru, kao i o kodeksima o kojima je ovdje riječ. Ta se studija referira na svu relevantnu prethodnu literaturu. Stoga ovaj rad neće ponavljati sadržaj Kolanovićeve studije, u kojoj su podrobno opisana sva četiri kodeksa opata Veniera. Osim Kolanovićeve studije, najvažnija bibliografija o Venierovim kodeksima je sljedeća: HANS FOLNESICS, *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Leipzig, 1917., 3–14. Folnesics podrobno opisuje *Misal* iz 1480., koji je nestao 1921. i nije poznato gdje se danas nalazi; HERMANN JULIUS HERMANN, *Die Handschriften und Inkunabeln der italienischen Renaissance. 2. Oberitalien: Venetien*, Leipzig, 1931. u nizu: *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich*, br. 97. i 98. – opisuje *Epistolar* i *Evadelistar* koji se nalaze u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci u Beču (Cod. 107 i Cod. 108); EMIL HILJE – RADO-SLAV TOMIĆ, *Slikarstvo. Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2006., 190 i d. – E. Hilje opisuje podrobno sva četiri kodeksa služeći se prethodnom literaturom.
- 2
Folnesicsev opis minijatura *Misala* u prijevodu je skraćeno donio JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 1.), 67 i d., ali s nekim nepreciznostima koje poslije prenosi i EMIL HILJE (bilj. 1.), 193. Tako je, primjerice, u opisu glavne minijature sa sv. Krševanom jačačeva purpurna podsedlica izvezena zlatom (purpurne *goldgezierte Schabracke*) interpretirana kao »purpurni ogrtač ispod sedla«. Naravno, te prijevodne netočnosti ne utječu bitno na sadržaj informacije u navedenim opisima. Folnesicsev je katalog u međuvremenu postao vrlo rijedak. U Hrvatskoj se, po svemu sudeći, nalazi samo jedan primjerak u Knjižnici arheološkog muzeja u Splitu (koji je, sudeći po pečatu, onamo dospio iz Arheološkog Muzeja u Zadru!).
- 3
Utoliko je dvojbena tvrdnja A. Badurine da je Venierov *Obrednik*, koji se čuva u Zadru, izraden u skriptoriju sv. Krševana. Usp. ANĐELKO BADURINA, *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj*, Zagreb, 1995., br. 189. On je, kao i ostali kodeksi, vjerojatno pisan i oslikan u Veneciji.
- 4
JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 1.), 69.
- 5
HANS FOLNESICS (bilj. 1.), 3.
- 6
LILIAN ARMSTRONG, *The Pico Master. A Venetian Miniaturist of the Late Quattrocento*, u: LILIAN ARMSTRONG, *Studies of Renaissance Miniaturists in Venice*, Vol. 1, London, 2003., 233–338.
- 7
Danas se čuva u Veneciji, Biblioteca Nazionale Marciana, usp. LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), 232 i d.
- 8
Tog sitnoslikara G. M. Canova prikazala je pod jednostavnim imenom Maestro Veneziano, reproduciravši stranicu incipita u kodeksu po čijem je vlasniku poslije dobio ime. Vidi GIORDANA MARIANI CANOVA, *La miniatura Veneta del Rinascimento 1450.–1500.*, Venecija, 1969., 76 i d.,
- 9
LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), 303. Sve su daljnje usporedbe po reprodukcijama u studiji L. Armstrong.
- 10
LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), 298. Čuva se u Koninklijke Bibliothek u Hagu, sign. 169. D. 2. fol. Usporedba po autopsiji.
- 11
Ti su motivi, primjerice, uobičajeni na iluminacijama Girolama da Cremona koji oko 1475.–1485. djeluje u Venetu, i koji je u tim detaljima svojevrsni uzor Picovu Majstoru. Usp. GIORDANA MARIANI CANOVA (bilj. 8.), 58 i d.
- 12
LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), sl. 9. i 10. – knjiga je danas u Parizu, Bibliothèque Nationale.
- 13
LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), sl. 29.
- 14
LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), 315.
- 15
JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 1.), 89 – opisuje taj ukras na incipit stranici *Epistolar*. Međutim, mnogo je inicijala na drugim stranicama *Epistolar* također ukrašeno *fleuronné* kaligrafijom.
- 16
Fleuronné dolazi od francuske oznake za cvjetni ukras, usp. CHRISTINE JAKOBI, *Buchmalerei. Ihre Terminologie in der Kunstgeschichte*, Berlin, 1991. (1. izd.), 59, 74. Osim kaligrafskih fitomorfnihih motiva ti ukrasi mogli su sadržavati i antropomorfne odnosno zoomorfne detalje.
- 17
Takve su ukrase poznavali i domaći pisari-iluminatori koji su prepisivali i ukrašavali glagoljske knjige. Oni su ih često povezivali s drugom vrstom ornamenta, omiljenom isključivo u Italiji, tzv. bijelim viticama (*bianchi girari*), stvarajući originalno bastardne dekorativne uzorke. Primjer su inicijali u *Drugom novljanskom glagoljskom brevijaru* koji je 1495. prepisao svećenik Martinac za pavlinski samostan u Ospu kod Novog Vinodolskog. Za njegov opis i reprodukcije vidi ANĐELKO BADURINA (bilj. 3.), br. 103.
- 18
JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 1.), 65. Signatura kodeksa je Ms 8 (broj inventara 1555). Časoslov je detaljno opisan u EMIL HILJE – RADO-SLAV TOMIĆ (bilj. 1.), br. 066., autor opisa E. Hilje. Kodeks potječe iz Biblioteke Paravia, a njegovo prijašnje podrijetlo nije poznato.
- 19
Čini mi se da ne stoji ni tvrdnja da su njegovi inicijali slični onima, mnogo bogatijima, u Venierovu *Ritualu*. Mišljenje o slično-

sti inicijala u oba kodeksa osim Kolanovića iznosi i E. Hilje u EMIL HILJE – RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 1.), br. 066.

20

Knjiga se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R I-4°-24. Zabilježena je u JOSIP BADALIĆ, *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1952., br. 927. Usp. također DRAŽEN BUDIŠA – VLADIMIR MAGIĆ – MILAN PELC, *Slika u knjizi. Iluminirani kodeksi i ilustrirane knjige od XI. do XVI. stoljeća. Iz riznica Metropolitane i Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, katalog izložbe*, Zagreb, 1987., br. 49. Knjiga se zapravo sastoji od poetskih djela trojice rimskih pjesnika, Katula, Tibula i Propercija. Bogato je oslikan jedino incipit Katulovih pjesama. Iluminacija je, međutim, izbljedila zahvaljujući otiskivanju boje na prethodnu stranicu, a donji je dio oštećen obrezivanjem, tako da je nestao zlatni obrub donje margine.

21

U knjizi su još oslikani inicijali na incipitima Tibulovih i Propercijevih pjesama. Taj oslik razmjerno je skroman i oštećen, dijelom zahvaljujući otiskivanju boje na prethodnu stranicu, a dijelom namjernom nagrđivanju od ruke nekog nemarnog vlasnika ili čitaoca.

22

Usp. LILIAN ARMSTRONG (bilj. 6.), sl. 34., 38., osobito 39. Nesimetrično obrezane kadrove kakav je u zagrebačkom Katulu ima i Picov Majstor. – ISTO, sl. 18., 20.

23

JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 1.), 75, 77.

24

HERMANN JULIUS HERMANN (bilj. 1.), br. 97, 98.

25

O njemu vidi GIORDANA MARIANI CANOVA (bilj. 8.), 18 i d. Bellini se 1484. spominje kao jedan od dekana Scuole di San Rocco u Veneciji. – GIORDANA MARIANI CANOVA (bilj. 8.), 103. Opširnije o njemu i njegovu stilu vidjeti u GIORDANA MARIANI CANOVA, *Per Leonardo Bellini*, u: *Arte Veneta*, 22 (1968.), 9–20.

26

HERMANN JULIUS HERMANN (bilj. 1.), br. 98., to oštećenje opisuje kao »feuchtes Abwischen« – kao da je sličica obrisana vlažnom krpom, spužvom ili čak rukavom!

27

GIORDANA MARIANI CANOVA (bilj. 8.), 11 – inicijali potječu iz oslikane Biblije koja se danas čuva u Veneciji, Biblioteca Marciana, a datirana je oko 1460. godine.

Summary

Milan Pelc

Pico Master and the Codices of Abbot Deodat Venier in Zadar

For the Benedictine monastery of St Chrysogonus in Zadar, Deodat Venier (abbot from 1459–1488) commissioned new liturgical and ceremonial books from Venice. So far, four codices of Venier's have been identified: the *Missal*, the *Evangelistary*, the *Epistolary*, and the *Ceremonial*. According to their incipit, the *Evangelistary* and the *Epistolary* were begun in 1479, and the *Missal* in 1480. As for the *Ceremonial*, the folio with the incipit has been cut out, but it can be presumed that it was commissioned in the same period. After Venier's death, the completion of the *Evangelistary* was ordered in 1491 by the commendator of the Zadar abbey, Bernardo Rossi from Parma, bishop of Belluno. According to a note on the last folio, the work was completed by the scribe and (probably) illuminator Albert of Burgundy (Albertus Borgondiensis). The *Missal* vanished from Zadar in 1921, but the high-quality (black and white) reproductions of its miniatures were published in the catalogue of H. Folnesics. Pages containing the most important illuminations have been cut out from the *Ceremonial* and thus it is impossible to obtain a complete evidence of its illumination. The style and the decorative repertoire in the *Missal* and the *Epistolary* are so similar that it can be concluded with considerable certainty that they are work of the same miniaturist and his assistants, who used several characteristic patterns of design and decoration while producing the miniatures, ornaments, and initials. These patterns, as well as their

method of production, correspond to the style of a Venetian miniaturist who is referred to as the Pico Master in recent scholarly literature. His identification and the precise description of his profile as a miniaturist are largely due to the research of Lilian Armstrong, who has dedicated an extensive study to his opus, and the author of this article has primarily relied on her results. L. Armstrong named this miniaturist after Pico della Mirandola, the first owner and commissioner of Pliny's *Historia Naturalis*, a codex made in Venice in 1481, which was illustrated by the same master. Another incunabulum with illuminations, preserved in Croatia, has been added to the opus of the Pico Master and his workshop: it is an edition of the *Carmina* by Valerius Catullus, published in Venice by Andrija Paltašić from Kotor in 1488, nowadays preserved at the National and University Library in Zagreb. The miniatures of the *Evangelistary*, especially the incipit page, differ from those in the *Missal* and the *Epistolary*, and it is quite probable that they originate from a different master or workshop. Even though the name of the illuminator who completed the initials is known – it was Albert of Burgundy – it cannot be established whether he was the author of an exquisite miniature of Christ the King on the incipit page. Judging from its style, it may have been authored by the Venetian miniaturist Leonardo Bellini.

Keywords: Pico Master, Abbot Venier, Leonardo Bellini